

Nagy Attila Tibor A sikeres identitáspolitikai alapjai

I. Bevezetés: a mozgalmi és a hatalmi identitáspolitikai

Egy ország jövője múlik azon, ki képes jobban boldogulni az eszmék birodalmában. A politikai erők versengését döntően befolyásolja, hogy ki képes olyan ideológiát, hitet, világmagyarázatot kínálni, amellyel sokan érzelmileg azonosulni tudnak, hajlandók mellette aktívan kiállni, adott esetben másokkal szemben megvédeni. A szervezetnek és a vezetőnek tudnia kell, hogy ő kicsoda/micsoda, és miért van jelen a politikában. A tanulmány az alábbiakban kétféle identitáspolitikát különböztet meg: a mozgalmi és a hatalmi identitáspolitikát.

A mozgalmi identitáspolitikai olyan nagyobb mozgalmakat, közösségeket fémjelez, melyek tagjait a hátrányos társadalmi megkülönböztetés, kizárás, kirekesztés köti össze (pl. feketék, fiatal nők, mozgáskorlátozottak). Helyzetük megváltoztatása/javítása ad a tagoknak célt, melynek megvalósítása érdekében a mozgalom mások meggyőzésére irányuló elveket alakít ki, másfelől a tagokra nézve magatartási szabályokat állapít meg – a mozgalom professzionális foka dönti el, mennyire képes ez a nagyobb társadalmi csoport e normáknak érvényt szerezni. A mozgalmak tagjai nem pusztán különálló egyének, hanem is részesei az adott mozgalomnak, az ehhez való tartozás identitásuk részévé válik azáltal, hogy ezt a hovatartozást

kifelé is felvállalják. E mozgalmak célja tipikusan tehát nem a kormányzati hatalomra jutás, hanem az általuk képviselt, másoktól megkülönböztető tulajdonsággal, jellemzővel (pl. bőrszín, testi fogyatékoság) vagy sajátos helyzettel (pl. diszkriminált emberek, falun élők) rendelkező csoportok értékeinek, érdekeinek védelme és pozíciójuk javítása. Nem zárható ki, hogy ezekből a mozgalmakból, csoportokból a kormányzati hatalom megszerzésére törekvő párt fejlődik ki, de egy ilyen párt akkor lesz igazán nagy, ha nem pusztán egy-egy sajátos csoportot képvisel, hanem az osztársadalmat megszólító módon alakítja ki identitását.

*A hatalmi identitáspolitik*a olyan politikai közösséget (pártot) teremt, amelynek tagjait szintén összekötik a közös eszmék, célok, ám az országra és annak tágabb nemzetközi környezetével kapcsolatban fogalmazódik meg a közösség identitása, alapelvei, irányultsága, és az, hogy szerinte milyen értékeknek, eszmeiségnek kell uralkodónak lenniük az országban. A cél – a mozgalmi identitáspolitikától eltérően – nem csupán egy-egy társadalmi réteg, csoport, hanem az összlakosság egészének a képviselete, a kormányzati hatalom megszerzése és megtartása. Ez, vagyis a kormányzati hatalom megszerzésére való irányultság teszi ezen identitáspolitikát hatalmivá.

Magyarország jelenét is meghatározza, hogy a pártok közül melyik volt képes politikailag hatékony, ütőképes identitást kialakítani. A mi esetünkben ez a párt a Fidesz. Sikersorozatának alapja, mint később kifejtésre kerül, az, hogy a hatalomra jutáshoz és hatalmon maradáshoz megfelelő identitáspolitikát alakított ki, majd jutatott érvényre.

A mozgalmi identitáspolitiká, melynek esetében azonos vagy hasonló társadalmi helyzetben lévő emberek nagyobb csoportja fog össze helyzete javításáért, érdekeik érvényesítéséért, sikereket akkor ér el, ha sok, egymást személyesen nem ismerő ember közös célért fog össze, és hajlandó s képes azért küzdeni, igazáról a nyilvánosságot és a döntéshozókat meggyőzni. A jó érveléshez, a nagycsoporton kívüli közvélemény meggyőzéséhez a résztvevőknek letisztult tudással kell rendelkezniük arról, kik ők, mit és miért akarnak, azért, hogy a hozzájuk nem tartozók is értsék őket.

A hatékony hatalmi identitáspolitiká képes átvenni a mozgalmi identitáspolitiká azon jellemzőjét, hogy a közös eszmeiség összeköti és egy irányba tereli a különféle személyeket. Ők adják azt a lelkesedést, plusz aktivitást, amellyel a politikai közösség tagjai, hívei hozzájárulnak politikai közösségük sikeréhez. Ehhez viszont a pártnak olyan önmeghatározást (identitást) kell kialakítania és olyan világképet kell prezentálnia, amellyel sok választó tud aktívan azonosulni, és tenni annak érvényre juttatásáért, pl. mások meggyőzéséért vagy éppen legyőzéséért. *Az a politikus és politikai erő érvényesül a leginkább, amelyik saját csoportidentitását – azaz a magáról és a világról alkotott képét – az adott ország lakosságának minél szélesebb részével képes elfogadtatni, és őket aktív cselekvésre készíteni.* Ilyenkor a pártra és annak vezetőjére kvázi családtagként, barátként tekintenek a szavazók és a támogatók. Egy ilyen érzés létrejöttéhez – kivált tömeges létrejöttéhez – a szavazóknak világosan tudnia kell, hogy a mindennapi életben számára ismeretlen emberekből álló párt mit akar. Úgy kell éreznie, hogy a párt biztosítani tudja a saját maga, a szűkebb és tágabb környezete boldogulását, kielégíti igazságérzetét, eligazítja őt a mind bonyolultabb világ dolgaiban. Ez a politikai közösség képes a szavazóit egy hatalmas politikai

család részeként befogadni és kezelni, úgy, hogy ezt a nagyon sok embert összetartja a párt lelkesítő célja és eszmerendszere. A lelkes támogató egyé válik a párttal és annak karizmatikus vezéregyéniségével. Mindez hatásos gondolatiság, eszmék nélkül nem megy. A politikai közösség vezetőinek egyértelműen tudniuk és érteniük kell, mit és miért képvisel az ő pártjuk, hogy híveik is pontosan értsék, mit jelent ehhez a közösséghez tartozni.

Egy ilyen politikai közösséget vezető, karizmatikus politikai egyéniség (pl. Trump, Bolsorano, Chavez, Berlusconi vagy Orbán) mögött tehát nemcsak a szavazók relatív vagy abszolút többsége áll, hanem e támogatói tömegben belül egy lelkes mag is, mely rajongva fejezi ki politikusa iránti szimpátiáját. Egyfajta „szurkolói tábor” láthatunk ilyen esetekben, mely gyakorlatilag fenntartások nélkül helyesli „vezére” politikáját, már-már családtagként kezelve őt. Egy ilyen erős és aktív támogatói mag úgy jöhet létre, hogy a „vezér” és a mögötte lévő párt erőteljesen határt húz az ő tábora és a „többiek” (más pártok és támogatóik) közé, utóbbiak az ellenfelek vagy ellenségek. A rajongói magnak vonzereje van másokra, kivált, ha a „vezér” karizmatikus politikus, és versenyelőnnyel is bír, különösen, ha az ellenfelek híján vannak karizmatikus politikusnak és szélesebb rajongói tábornak. Emellett a párt támogatóinak ezen aktív kisebbsége folyamatosan biztos szavazóbázist jelent az ezt használó politikai erőnek, vezéregyéniségnek.

A további fejezetekben szó lesz arról, hogy a sikeres politikai közösségek, mozgalmak kialakításához szükség van csoporttudatra. Ennek kialakítása, megformálása során a törzsi logika meghatározóvá válhat, különösen akkor, ha a csoporthoz nem tartozókhoz képest határozzák meg magukat a közösség tagjai, és ezen „mások” elleni küzdelemmé alakul át a tevékenységük. A

magyar politikában is nagy jelentőségre tett szert az elmúlt három évtizedben ez a logika, és a hatalmi viszonyokra is döntő hatást gyakorolt. A Fidesz mestere lett az egész nemzetet megcélzó, ugyanakkor megkülönböztető-elhatárolódó identitáspolitikának, mostani hatalmának ez az egyik alapja. Ezen dolgozat ugyanakkor arra is kitér, hogy az identitáspolitikai az ellentétek kiéleződésével is járhat. A mozgalmi identitáspolitikai esetében a magukat elnyomottnak, kirekesztettnek tartó csoportok hajlamosak más csoportok, elitek ellen fordulni, és szembekerülnek a társadalmi többséggel. A hatalmi identitáspolitikai a közösségen kívüli más pártok, politikusok identitását vagy éppenséggel annak hiányát támadja. Ez folyamatos, olykor kíméletlen küzdelemmel jár, ami az adott ország politikai hangulatának megromlásával, a feszültségek fokozódásával jár. Amennyiben mindezen még vallási, nemzeti vagy nemzetiségi ellentétek is ráakódnak, a hatalmi identitáspolitikai fizikai erőszakba, akár polgárháborúba is torkolthat.

II. A törzsi alapú politizálás mint az identitáspolitikai előfeltétele

Az ember szükségesnek szokta tartani a különböző csoportokhoz (klubokhoz, csapatokhoz) való tartozást, és a csoporttagként kész a csoportért áldozatot hozni, adott esetben akár ölni is. Ahogy Amy Chua írásában rámutat, az ember ma is törzshöz tartozó állat.¹

---

¹ Amy Chua: Tribal World. Group Identity Is All. *Foreign Affairs*, 2018. július–augusztus: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-06-14/tribal-world?fa_anthology=1122622

A törzsek kapcsán okkal lehetne gondolni a modernitás előtti történelmi korszakokra, ám szerepük a modern korban sem szűnt meg teljesen. Tipikus példa erre Szíria, ahol is a politikát – és a polgárháború menetét – a mai napig meghatározzák az egymással szemben álló törzsek és klánok. Chua utal olyan neurológiai vizsgálatokra, amelyek szerint a csoporthoz tartozás nagyfokú elégedettségerzetet válthat ki a tagokban, ugyanakkor a csoportkötelék erősíti annak lehetőségét, hogy a csoporton kívül álló személyeket dehumanizálják, és csökkenjen irántuk az empátia.

A csoporthoz való tartozás jelentőségét a globális és az amerikai politikában és politikai elemzésben alábecsülték – állapítja meg Chua. Végigvezeti, hogy az amerikai politika a vietnami és az afganisztáni háborúban alábecsülte a nemzethez mint nagyobb csoporthoz való tartozás jelentőségét, nem mérte fel jól a különböző nemzeti-etnikai viszonyokat, és ez sok problémát okozott az USA-nak. A 2003-as iraki inváziót követő évek nehézségeit többek között szintén az etnikai-vallási ellentétek nem kellő figyelembevételével okozta, ami a szunnita alapú Iszlám Állam felemelkedésében csúcspontba vezetett. A katonai helyzet akkor fordult kedvezőbbre az amerikaiak számára, amikor sikerült szövetséget létrehozniuk a síita és szunnita sejkek között.

Donald Trump 2016-os elnökválasztási győzelmét is részben a csoporthoz való tartozásra, a törzsi alapon való gondolkodásra vezeti vissza Chua. Az utóbbi idők demográfiai változásai következtében az addig gazdaságilag, politikailag és kulturálisan domináns fehérek lassanként elvesztik számbeli

többségüket. A történelem során a kisebbségek fenyegetve érezték magukat, most a fehérek érzik ugyanezt. Fontos dologra hívja fel a figyelmet Chua, amikor rámutat: Trump azt érzékeltette, hogy ő az ízlés, érzékenység, értékek világában hasonlóan gondolkodik, mint a fehér munkásosztály tagjai. *A törzsi ösztön mindenekelőtt az identifikációról szól*, és Trump sok szavazója alapvetően azonosulni tudott a politikussal. Ez magában foglalja Trump beszédmódjával, öltözködésével való azonosulást is, és ez akkor is megmarad, amikor Trumpot tévedésen, túlzáson vagy hazugságon kapják, de akkor is, amikor a liberális média vagy elit támadja őt, és nem úgy viselkedik, ahogy azt a politikai korrektség előírja.

Azt gondolom, ez a jelenség már magyarázza valamelyest, hogy hiába kísérté számos botrány (köztük szexbotrány) Trump elnökjelölti kampányát, a végén mégis győzni tudott (igaz, az ellenfele, Hillary Clinton több népi szavazatot gyűjtött, de 227-304 arányban elvesztette az elektori mandátumokért vívott küzdelmet). A szavazók egy része nagyon erős érzelmi hőfokkal azonosult és azonosul ma is Trumppal, gyűlései tele vannak érdeklődőkkel, akik lelkesen helyeslik az általa mondottakat, és vele együtt szidják az ellenségnek minősített közéleti szereplőket (pl. a demokrata politikusokat). Ehhez az is szükséges, hogy Trump nem hagyja unatkozni őket: beszédeiben egyszerre szórakoztató és harsány, gúnyolódó és lázító; alapvetően nagyon érthető nyelvezeten beszél, és képes arra, hogy egy-egy vezérgondolatot súlykoljon, megteremtve annak lehetőségét, hogy hívei nagy vonalakban fel tudják idézni azt a narratívát, amelyet Trump jónak lát.

A politikussal való azonosulást a „Make America great again!”, „Keep Amerika great!” szlogenek és a különböző Trump-relikviák (pl. Trump-

sapkák, Trump-pólók) is erősítették és erősítik. És persze nem szabad elfeledkezni a Republikánus Párthoz, főleg (mostanában) Trumphoz közel álló Fox News tévécsatornáról sem, ahol például az egykori bíró, [Jeanine Pirro véleményvezér saját műsorában](#) szenvedélyesen és hatásosan érvel Trump politikája mellett, egyúttal meglehetősen karcosan támadja az elnök bírálóit. A Fox News és különböző internetoldalak is (legismertebb a Breitbart News) a Trump mögötti nagycsoport, politikai közösség egybetartását szolgálják. Másfelől a trumpi törzsi politizálás az ellentétes oldalon folyamatos és kérlelhetetlen kritikákban részesül több médium (CNN, ABC News, NBC News, MSNBC, CBS News) és persze számos politikus részéről. Mégis, Trump újraválasztási esélyeit annak ellenére sem lehet leírni, hogy elfogadottságát általában 40 % körül mérik, ugyanis a republikánus szavazók közötti elfogadottsága jelenleg elsőprő erejű, 88 %-os.² Ez utóbbit Trump karizmatikus, feltűnő, botrányoktól nem visszarettenő személyisége és politizálási stílusa is magyarázza, mert mindez nagyon erős érzelmi töltetet teremt közte és a szavazói között, ez pedig komoly mozgósító erővel bír. Hogy ez a politizálás elvezet-e Trump 2020-as újraválasztásához, nyitott kérdés, de érdemes visszaemlékezni arra, hogy 2016-ban az eliten és a médián belül sokan, sokáig lenézték őt, inkább szórakoztató bohócnak, mintsem komoly esélyesnek tartva őt. Ám a törzsi logikán alapuló politizálással, nagycsoport-identitás kialakításával Trump rácáfolt az előzetes várakozásokra.³

---

² Gallup: Presidential Approval Ratings -- Donald Trump, 2019. augusztusi mérés
<https://news.gallup.com/poll/203198/presidential-approval-ratings-donald-trump.aspx>

³ Természetesen Trump győzelméhez demokrata párti ellenfele, Hillary Clinton hibái is kellett, de ez nem tárgya az elemzésnek.

A tagoknak a törzshöz, pontosabban a csoporthoz való kötődésének fontosságát a magyar politikában is lehet észlelni, ki lehet mutatni. Később szó lesz arról, hogy a Fidesz a nemzetet középpontba helyező identitáspolitikával nemcsak egy saját eszmerendszert alkotott, de mereven el is határolja világát az ellenfelekétől. A csoportlogika – „mi” és „ők” – kiterjed az adott ország politikai életére. Ez a felosztás – az amerikai médiarendszerhez hasonlóan – a politikával foglalkozó magyar sajtó- és médiabirodalomban is megfigyelhető. Jelentős különbség viszont az USA-hoz képest, hogy a magyar kormányoldalt a hagyományos média- és sajtórendszer nagy része (lásd [a KESMA létrehozását](#)) támogatja, és a Fidesz-nagycsoporton kívül lévőket sok esetben támadja. A politika erős polarizáltságához, a törzsi logika fenntartásához így a hazai sajtó- és médiarendszer aktívan hozzájárul.

III. Amerikai identitáspolitika

Önmagában a törzsi alapú politizálás nem vezet politikai sikerre, ha a csoportnak, illetve a nagyobb politikai közösségnek (pártnak, elnökjelöltnek, támogatóinak) nincsenek olyan értékei, normái, amelyek vonzóvá teszik a kívülállók, illetve a potenciális támogatók számára az odatartozást. Az adott ország körülményei, politikai viszonyai, kulturális hagyományai befolyásolják, hogy mely értékek, normák tudnak vonzóak lenni, általános szabályt erre nehéz lenne felállítani. Annyit viszont el lehet mondani, hogy egy adott közösség képviselte politikai értékek, normák vonzerejéhez szükséges, hogy azok rezonáljanak az adott ország választóinak érzéseire, gondolkodásmódjára, mítoszaira, hiedelmeire. Másképpen fogalmazva: a megcélzott választók képesek legyenek azonosulni a szavazatukat elnyerni

kívánó párt értékeivel, normáival. Ezt különösen elősegíti, hogy ha a párt/politikus meggyőzően tudja bizonyítani a választónak, hogy az általa képviselt értékek, normák nemcsak a tágabb környezete felemelkedésének, hanem az egyén saját élethelyzete javulásának is a záloga. A párt számára a meggyőzésnek még nagyobb az esélye, ha – pl. empirikus kutatások révén – jól ismeri a választóközönség elvárásait, mentalitását, attitűdjeit, és ezekhez igazítja az értékeit, normáit, illetve azok kommunikálását.

A politikai közösségnek, pontosabban vezetőinek sikerélményt is kell nyújtaniuk a tagok, a szimpatizánsok számára (természetesen minél tartósabb a siker, annál jobb az adott közösség fennmaradása és fejlődése szempontjából). A közösségnek a nagycsoporthoz való tartozás jóleső érzését is nyújtania kell, vagyis hogy a tagok büszkék legyenek a közösségre, jól érezzék ott magukat, szeressenek a hozzájuk hasonlóan gondolkodók társaságában lenni, és képesek legyenek ott olyan élményekhez jutni, melyekhez egyénileg nem jutnának (ilyen lehet pl. egy választási gyűlés lelkesítő hangulata); vagyis legyen jó érzés az egyén számára ehhez a közösséghez tartozni, akár tagként, akár szimpatizánsként.

Az értékek közvetítéséhez hatásos interpretátorra van szükség, aki képes átélhető módon, közérthetően a párt identitását megjeleníteni. Ha a politikus egymaga, vezéregyéniségként képes ezt megtenni, az még jobb, mert a politika iránt intenzíven nem érdeklő választó (általában ez a tipikus) jobban meg tud jegyezni egy nevet, mint a párt vezetőtestületeinek névsorát. Az internet korában rengeteg információforrás áll a választó rendelkezésére, és hogy el ne vesszen a részletekben, fontos, hogy az adott párt karaktere (mit akar, kiknek kedvez, mit tart jónak és rossznak) még a politikában kevésbé

járatos választó számára is egyértelműen beazonosítható legyen. Ezt segíti és könnyíti, ha a választó a politikus vezéregyéniséggel azonosulni tud.

Nyugaton az identitásalapú politikának olyan [meghatározását](#) láthatjuk, mely szerint *az identitáspolitika az a tevékenység, folyamat, melynek során az emberek faji, etnikai, nemi alapon kötnek szövetséget egymással, és politikailag megszervezik érdekeik védelmét.* Ilyennek számított az USA-ban, az 1960-as években a feketék polgárjogi, aztán a feministák vagy a melegek egyenjogúsításért fellépő mozgalmi.

Francis Fukuyama 2018-ban közzétett esszéjében olyannyira fontosnak tartja a politikában az identitás kérdését, hogy azt a gazdasági és ideológiai aspektus fölé helyezi.⁴ Mivel Magyarországon ezt az írást [a 444.hu részletesen ismertette](#), csak egy-két olyan pontot emelek ki és tárgyalok, amelyek a dolgozatom számára relevánsak. Részletesebben foglalkozom a Fukuyama írására érkezett kritikákkal, melyek a *Foreign Affairs* 2019. március–áprilisi számában láttak napvilágot, és amelyekre Fukuyama ugyanebben a számban reagált.⁵

---

⁴ Francis Fukuyama: Against Identity Politics. The New Tribalism and the Crisis of Democracy. *Foreign Affairs*, 2018. szeptember–október.
https://www.foreignaffairs.com/articles/americas/2018-08-14/against-identity-politics-tribalism-francis-fukuyama?utm_medium=newsletters&utm_source=special_send&utm_campaign=summer_reads_2019_active&utm_content=20190825&utm_term=all-actives

⁵ Fukuyama és kritikusai közötti vita itt olvasható:
https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-02-01/stacey-abrams-response-to-francis-fukuyama-identity-politics-article?utm_medium=newsletters&utm_source=special_send&utm_campaign=summer_reads_2019_newsletters&utm_content=20190825&utm_term=newsletter-summer-popup-2019&fbclid=IwAR04QgmWCd_Ja0qBBpdvxfEQcp62stTNKXGwx0rHXEF5TC1TPpf5EjYaSqY

A neves politológus az *Against Identity Politics. The New Tribalism and the Crisis of Democracy* címadással is egyértelművé teszi, hogy határozottan ellenzi azt a fajta identitásalapú politikát, amely mára kialakult. Ennek a kezdeteit az 1960-as évek polgárjogi mozgalmaira vezeti vissza, melyek teljesítményét elismeri, de rögtön viszonylagossá is teszi. Úgy véli ugyanis, hogy a kisebbségeknek továbbra is meg kellett küzdeniük a diszkrimináció, az előítéletesség, a tisztelet meg nem adása és a nem láthatóság terhével. E kisebbségek előtt a következő választás állt: vagy a domináns csoportoknak járó elbánást követelik maguknak, vagy különálló identitást alakítanak ki, és ennek elismerését követelik a mainstream társadalomtól. Az idők során az utóbbi alternatíva mellett döntöttek. Ez a hozzáállás figyelhető meg Fukuyama szerint az afrikai amerikaiak és a feministák mozgalma esetében is. Az 1970-es évekre a szociáldemokrácia a jóléti államok anyagi korlátaival, az egyenlőtlenségek növekedésével szembesült, majd a 20. század végén a hagyományos baloldal a marginalizált kisebbségek, azaz a bevándorlók és faji kisebbségek felé fordult. Csakhogy ennek során a hagyományos munkásosztály magára lett hagyva, állítja Fukuyama. Elismeri, hogy az identitáspolitika mára a kulturális normák megváltoztatásával konkrét politikai változásokat eredményezett, és segített sok emberen (konkrétan említi a #MeToo mozgalmat), de elvonta a figyelmet és elvitte az energiát a progresszív gondolkodás azon törekvésétől, mely a liberális demokráciákban az elmúlt harminc év alatt megnövekedett társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek visszaszorítását célozza. USA-ban a demokraták nem álltak elő olyan ambiciózus stratégiákkal, amelyek kezelni tudták volna az automatizáció vagy a cégeknek az országból való távozása miatt megnövekedett munkanélküliséget. De a baloldali identitáspolitikában talán

az a legrosszabb, véli Fukuyama, hogy ösztönözte a jobboldali identitáspolitikák kialakulását. Ebben nem kis része volt annak, hogy a baloldal magáévá tette a politikailag korrekt beszédet. Pár hasábbal korábban a szerző úgy fogalmaz, hogy „a baloldal identitáspolitikája fenyegetés a szólásszabadságra nézve”, és a politikailag korrekt beszéd olyan társadalmi normát alakított ki, mely megakadályozza, hogy az emberek morális megbélyegzéstől való félelem nélkül fejezzék ki nyilvánosan véleményüket, meggyőződésüket. Mindez a 2016-os elnökválasztási kampányban különleges szerepet játszott: Trump bátornak látszott, és ezt sok amerikai csodálta is, mondván: ez a politikus legalább ki meri mondani, amit gondol. Magyarországon az SZDSZ és a liberális értelmiségiek karolták fel a politikai korrektséget, abból a megfontolásból, hogy a kisebbségi, diszkriminált társadalmi csoportok – pl. melegek, romák – kiemelt védelemben kell hogy részesüljenek. Ellenfeleik ezt mindinkább a problémák elkenődzésének, „liberális véleményterrornak” tartották. A Jobbik 2009/10-es politikai áttörése – a cigánykérdés megoldatlanságát hangsúlyozva – a politikai korrektség elleni tiltakozás is volt.

Fukuyama a mainstream baloldalt érzékeny pontján kritizálta, nem csoda, hogy többen is határozottan reagáltak rá. Stacey Y. Abrams demokrata politikus, aki 2018-ban az első fekete kormányzójelölt lett Georgia állam előválasztásán, kritikájában úgy fogalmazott, hogy Fukuyama több esetben tévesen ítélte meg a helyzetet. Abrams szerint az USA társadalmának sokszínűbbé válása és a szociális média arra bátorította az aktivistákat és a politikai kihívókat, hogy átvegyék azokat az önképeket és önmeghatározásokat, amelyeket a domináns csoportok addig az elnyomásra használtak, és ezeket az identitásokat a „demokratikus igazságosság”

eszközeivé alakítsák át (a politikus nem részletezi, mit ért „demokratikus igazságosság” alatt). Ez az aktivitás, húzza alá Abrams, erősíti a demokráciát, nem pedig fenyegeti.

Abrams kifogásolta Fukuyama azon állítását is, hogy a Demokrata Párt mindinkább a különböző kisebbségek – így a hispánok, feketék – pártjává válik, míg a fehérek a Republikánus Párthoz áramlanak. A politikus felhívja a figyelmet, hogy a Fukuyama által kritika tárgyává tett identitáspolitikához hozott sikert a 2018-as ún. félidős választásokon: a Demokrata Pártnak sikerült a Képviselőházban többséget szereznie. Csakhogy Abrams nem reagált arra, hogy Fukuyama írásában elismerte e demokrata választási stratégia győzelmi esélyeit, igaz, erős kétellyel: „meglehet, hogy választási győzelemhez vezet, de ez az ország kormányzásának nem túl sikeres módja. A Republikánus Párt mindinkább a fehér emberek pártjává válik, a Demokrata Párt pedig a kisebbségiké. Ha ez így folytatódik, az identitás teljesen kiszorítja majd a gazdasági ideológiát, az amerikai politika központi törésvonalát, és ez az amerikai demokrácia számára egészségtelen eredmény lenne.” Sem Stacey Y. Abrams, sem a többi vitapartner nem osztotta Fukuyama ezen aggodalmát.

John Sides, Michael Tesler és Lynn Vavreck politikatudósok is úgy vélik, hogy az identitáspolitikát nem a demokrácia hanyatlásához, hanem annak virágzásához járult hozzá. Az USA történelmében, állítják Fukuyamával szemben, kezdettől jelen van az identitáspolitikát, melyet nemcsak a marginalizáltak, hanem a domináns csoportok is használtak. A szerzők szerint a jelen sajátossága, hogy az identitás nemcsak etnikai, faji vagy vallási, hanem pártalapon is működik. Míg a demokraták inkább a bevándorlás

támogatóivá válnak, és jelentőséget tulajdonítanak a faji alapú diszkriminációnak, addig a republikánusok kevésbé támogatják a bevándorlást, és jobban hajlanak a faji egyenlőtlenségeket az afroamerikaiak hiányzó erőfeszítéseinek betudni. A 2016-os elnökválasztása óta a faji és a bevándorlás kapcsán történő pártpolitikai elkülönülés, megosztottság még erősebbé vált.

Fukuyama válaszában tisztázza, hogy az identitáspolitika kapcsán leginkább a jobboldali nacionalista populizmus felemelkedése miatt aggódik, merthogy ez fenyegetést jelent a liberális demokráciára. Ugyanis a populisták vezetői a választáson nyert felhatalmazásukat az olyan liberális intézmények aláásására fordítják, mint a bíróságok, média és a pártatlan közigazgatás. Ez a folyamat zajlik Magyarországon, Lengyelországban és – állítja Fukuyama – az Egyesült Államokban is. Felhívja a figyelmet, hogy a 2008-as válság nem a baloldali populizmus megerősödését hozta – a baloldal azóta hanyatlik. Ehelyett olyan bevándorlásellenes pártok emelkedtek fel, mint az Alternatíva Németországnak (AfD) vagy a populisták Matteo Salvini meg az Öt Csillag Mozgalom. És „elegendő fehér munkásosztályhoz tartozó szavazó hagyta el a Demokrata Pártot ahhoz – megszakítva ezzel a párthoz való hűség 40 évig kitartó trendjét –, hogy Donald Trumpot az élre juttassa” – fogalmaz Fukuyama.

A vita további lényeges aspektusa volt még, miként lehet a törzsi politizálás, az identitáspolitika által okozott megosztottságon felülemelkedni. Fukuyama szélesebb alapú, jobban integráló, hitvallásszerű amerikai nemzeti identitás (*creedal American identity*) kialakítására tesz ajánlatot, amely a közös értékeken és hiten alapul. Amerikainak lenni gondolkodás- és életmódot

jelent, nem pedig etnikai kötődést; az új polgároknak legalább alapszinten tudniuk kell angolul, és el kell kötelezniük magukat az USA értékei mellett. Fukuyama úgy véli, hogy bár az USA profitált a sokszínűségből, nemzeti identitása nem épülhet a diverzitásra, hanem a jogállamra és az emberek közötti esélyegyenlőségre.

Jennifer A. Richeson pszichológiai professzor kételkedik abban, hogy ez a fajta nemzeti identitás egyedül ki tudná elégíteni az emberek lelki igényét a biztonságra, és képes lenne olyan normákat nyújtani, amelyek segítenek eligazodni a mindennapokban. Ehhez szükség van olyan társadalmi identitásokra is, amelyek a veszteség, a gyász vagy más kihívások feldolgozásában segítő rituálékat és szokásokat kínálnak. Ráadásul, mondja Richeson, a Fukuyama-féle nemzeti identitás ritkán elégíti ki az ember individuáció iránti igényét. Az emberek éppen ezért keresnek identitást a nemzetihez képest alacsonyabb szinten. A nemzeti hovatartozáson alapuló, átfogóbb társadalmi identitás – még ha az elvileg mindenki számára elérhető is – a domináns többség normáin és feltételein alapul, és a kisebbségi csoportok identitásszükségleteinek aláásásához vezet. A csoport identitásának elvesztését a tagok fenyegetésként élik meg – mutat rá Richeson. Úgy véli, Fukuyama érvelésének legnagyobb gyengéje, hogy bináris választást kínál a politikai identitást illetően: a csoporttagok vagy csatlakoznak a tágabb nemzeti identitáshoz, vagy leragadnak a faji, etnikai, nemi vagy ideológiai alapú, szűkebb identitásoknál. Szerinte bizonyítható, hogy minél több identitást tartanak fenn az emberek, és minél komplexebbek és átfedőbbek ezek az identitások, annál kevesebb a konfliktus az identitások különböző készletét fönntartó emberekkel. Richeson nem hozza a bizonyítékokat, és az sem derül ki, hogy mit ért a „komplexebb és átfedőbb”

alatt, ám úgy tűnik, hogy akarva-akaratlanul Fukuyamát erősíti meg, aki szerint átfogó, nemzeti identitást kell létrehozni. Ő maga viszontválaszában már az amerikai politikán túllépve mond ki az európaiak számára is fontos állítást: *a liberális demokrácia nem létezhet nemzeti identitás nélkül, mely meghatározza, mi tartja össze a polgárokat*. Ennek liberális politikai eszméken kell alapulnia, amelyek elfogadhatóak a különböző kulturális háttérű emberek számára, nem pedig olyan jellemzőkön, mint a faj, az etnikum vagy a vallás. Szerinte a polgári jogi mozgalmak nyomán az USA-ba beköszöntött a hitvalláson alapuló identitás, és ezt veszélyezteti Trump, aki visszalökné az amerikaiakat a vallási és etnikai alapú identitások világába.

Fukuyama érvelése is bizonyítja, hogy a liberalizmust nemzetellenességgel egyenlővé tenni leegyszerűsítés. Erre pedig a magyar politikai közbeszéd jobboldali részében erőteljes hajlam van. Bár magának Fukuyamának is gondja van a nacionalizmussal, de a nemzeti identitást a liberális demokrácia elengedhetetlen alkotóelemének tartja. A magyar jobboldal liberalizmusellenességébe illeszthető Orbán Viktor miniszterelnök legutóbbi tusnádfürdői beszéde is, melynek egyik fontos része volt a liberalizmustól való elhatárolódás, méghozzá a nemzethez való vélelmezett viszonya miatt: „A liberális rendszerben a társadalom és a nemzet nem más, mint egyének egymással versenyző halmaza. Ami összetartja őket, az az alkotmány meg a piactgazdaság. Nemzet nincsen, vagy ha mégis van, akkor csak politikai nemzet van. (...) Miután nincsen nemzet, ezért közösség sincs, és közösségi érdek sincs. Nagyjából ez az egyén és a társadalom viszonya liberális nézőpontból”.⁶ A magyar miniszterelnök élesen elhatárolódott ugyan a

---

⁶ Orbán Viktor beszéde a XXX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban, 2019. július 27.

liberalizmustól, ám elismerte, hogy még a liberális rendszerben is lehet nemzet: „ha (...) van, akkor csak politikai nemzet van”. Ez, mármint a politikai nemzet, nem is áll olyan messze Fukuyamától és általában az amerikai felfogástól, miszerint a nemzet tagjává válás a közös értékek, az alkotmány elfogadásán alapszik; és csak másodsorban van jelentősége az etnikai származásnak.

IV. A hatalmi identitáspolitiká mestere: a Fidesz

Ahhoz, hogy a választó egy párttal vagy politikussal egyetértsen, azonosulni tudjon, a politikusnak, politikai erőnek – az előbbi esetében a példaszerű viselkedés, a személyes karizma mellett – rendszerbe foglalt, világos, könnyen megjegyezhető, politikailag releváns gondolatokkal kell rendelkeznie. A legjobb az, ha egy-két szóval tudja jellemezni az adott politikai erő a saját profilját, természetesen pozitív kontextusban (pl. „megvéd a veszélyektől”, „szegények felemelője”, gazdaságilag kompetens”, „korrupcióellenes”, „igazságos”, „nemzeti”). Magyarországon ez a jelenlegi kormánypártnak sikerült a legjobban. Az identitáspolitiká nagyban segített a Fidesznek abban, hogy a 2010 óta tartó, immár lassan egy évtizedes

---

<http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-xxx-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/>

Tellér Gyula – aki jelentős hatást gyakorolt Orbán Viktor gondolkodására – évekkel korábban hasonlóan fogalmazott a liberalizmusról, csak még kérlelhetlenebbül: „Az imént említett neoliberális társadalomelmélet szerint ugyanis nemzet nincs, közösség nincs, közösségi érdek nincs” (Tellér Gyula: Beszélhetünk-e Orbán-rendszerről? *Nagyvilág*, 2014. március, 354.o.).

kormányzásának számos konfliktusa, problémája ellenére még mindig a legmeghatározóbb erő a magyar politikai térben.

A Fidesz identitáspolitikájának lényege ez: ő a „nemzeti” párt, ami azt jelenti, hogy ő képviseli és védi meg az összmagyarság érdekeit és értékeit (köztük a családok, a keresztény hagyományok és a magyar nyelv). A „nemzeti” így nem pusztán egy párt belterjes identitása, hanem felkínálja azt sok más választópolgárnak azonosulásra. Ehhez az önképhez magas hőfokú érzelmek kapcsolódnak, és nagyon fontos az is, hogy sok választó elfogadja a Fidesz önképét, mely saját identitásuk részévé is válik. Már jó ideje a Fideszről tudja legjobban megmondani egy választó, hogy pártként mit képvisel, miben és miért hisz. A párt e versenyelőnyének mibenléte részletezésére kerül sor az alábbiakban, melynek során az is kiderül, hogy a többi pártnak az identitáspolitikája miért bizonyult kevésbé sikeresnek.

A Fidesz történetében egyértelműen megfigyelhető az a pályáiv, hogy a párt úgy tudott egyre sikeresebb lenni, hogy átfogóbbá tette identitását. A Fidesz politizálása, eszmeisége az első években alapvetően megfelelt az identitáspolitikai nyugatias fogalmának, hiszen elsősorban a társadalom meghatározott kisebbségeihez szólt, azok érdekeit, gondolatait képviselte. Az idő múlásával azonban a párt mindinkább egyre szélesebb tömegek eszmei-politikai képviselőtét vállalta fel, az utóbbi években már összmagyar, összenemzeti pártként tüntette fel magát – és ezzel párhuzamosan egyre növekedett a szavazótábora is.

Identitáspolitikai szempontból a Fidesz eddigi története három szakaszra osztható: 1) Liberális-ifjúsági szakasz (1988–1994); 2) „Polgári” szakasz

(1995–2002); 3) „Nemzeti” szakasz (2003–). E szakaszok között voltak kisebb-nagyobb átfedések, ám az egyes, a párt identitását meghatározó elemek nagyon is különböző hangsúlyokkal szerepeltek az egyes szakaszokban (pl. a „nemzeti” mind a három szakaszban jelen volt, de leghangsúlyosabbá a mostani szakaszban vált).

1) Liberális-ifjúsági szakasz (1988–1994)

A Fidesz pár évig szervezetileg kvázi ifjúsági párt volt, ugyanis a pártba való belépés korhatárát 35 évben határozták meg, így vezetői, meghatározó politikusai alapvetően friss diplomások vagy még egyetemisták voltak. Mondanivalójában is érvényesült az ifjúsági jelleg. „Ezért a FIDESZ működésének egyik iránya egy olyan politika kikényszerítése, amely megszünteti a fiatalok kilátástalan helyzetét” – olvasható a párt kongresszusa által 1988 novemberében kiadott programnyilatkozatban. Parlamentbe való 1990-es bekerülésük után is kapott olyan jelzöt a párt, hogy az nem más, mint „az SZDSZ ifjúsági szervezete”.⁷ A Fidesz azonban parlamenti és más nyilvános szerepléseiben hamar egyértelművé tette, hogy nem pusztán az ifjúságpolitikához tud hozzájárulni. A szabadon választott Országgyűlés első ciklusában (1990–1994) a Fidesz-frakció nemcsak fiatalosságával, szellemességével, olykor provokatív viselkedésével tűnt ki, hanem több tagja is (pl. Szájer József, Varga Mihály) szakmai felkészültségével vettette észre magát. A párt ekkor már az ország minden fontos témájában hallatta a hangját. A nemzeti kérdés már a kezdeti időkben megjelent a Fidesz

---

⁷ Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában (1988–1991). Szerk.: Bozóki András. 110–113.

politizálásában, még ha nem is ez volt a középpontban. Egyértelműen kiálltak a határon túli magyarokért, a romániai falurombolás ellen ők is tiltakoztak.

A párt szemlélete ekkor még alapvetően liberális volt, több dokumentumban is hangsúlyos az egyéni szabadság, a piacgazdaság melletti kiállás, a korlátozott állami szerepvállalás igenlése. A már említett kongresszusi nyilatkozat is a szabadságot helyezi előtérbe, olyan államot támogatva, amely az egyéni szabadság „lehető legnagyobb mértékben” történő kiterjesztését viszi véghez. „A demokrácia letéteményese, végső biztosítéka ugyanis nem az államhatalom, hanem a demokratikus politikai kultúrájú társadalom” – olvasható szintén ebben a nyilatkozatban.

A korszak az 1994-es országgyűlési választással zárul: a kampányban ugyan még az SZDSZ szövetségeseként indult a Fidesz, de már egy ideje egyre több feszültség terhelte a két párt, valamint a Fidesz és az SZDSZ mögötti liberális értelmiség viszonyát. A magyar politika későbbi alakulása szempontjából fordulópont volt – miként a Fidesz szempontjából is – az MSZP–SZDSZ kormánykoalíció létrejötte. A Fidesz egyfelől az ideológiai spektrum jobbközép oldalára került, másfelől jelentősen átfogóbbá tette identitását.

2) A polgári szakasz (1995–2002)

A Fidesz identitása ekkor már egy szóban is összefoglalható volt: „polgári”. Ez mutatja, hogy a Fidesz ekkora már sokat fejlődött identitáspolitikában és kampánytechnikában is. A „polgári” jelzővel a Fidesz túllépett egy-egy társadalmi csoport (fiatalok, munkások, egyetemi oktatók) képviselésén, még akkor is, ha az ellenfelei azzal vádolták a pártot, hogy a „polgár” valamiféle

kapitalista fogalom, amelybe csak a gazdagabb, vagyonosabb egyének tartozhatnak. Ez az ellenértelmezés akkor sem aratott sikert: az 1998-as győztes választás alkalmával listán immáron 1,2 millió választó hitelesítette a Fidesz új önmeghatározását. Ha pedig a Fidesz akkori szövegeit nézzük meg, egyértelmű: a „polgár” fogalmába nem csak a kapitalisták tartoztak bele. A „polgár” Fidesz-féle definíciója így hangzott: „Az anyagi és szellemi tulajdonára támaszkodó, önálló, embertársaival együtt érző, önmagáért, közösségéért és környezetéért – a közös jövőért – felelősséget vállaló ember.”

8

Maga a miniszterelnök a Fidesz-kormányt rendre a „polgári koalíció kormányaként” aposztrofálta. Új tartalommal azonban nem bővült a „polgár” fogalma. A szocialista-szabaddemokrata ellenzék elsősorban a kormány szakpolitikai és stílusbeli bírálatával foglalkozott, és nem jött elő a „polgárhoz” hasonló erejű ellenalternatívával.

A Fidesz „polgári” identitáspolitikájában már ekkor erőteljesen megjelent a magyar nemzeti érdekek védelme. A *polgári Magyarországért* című vitairat és számos más fideszes aktuálpolitikai kritika azzal támadta a Horn-kormányt, hogy az nem megfelelően képviseli a „magyar nemzeti érdekeket”. Ebből az alapállásból minősítette a párt túlzott mértékűnek a privatizációt, különösen a telekommunikációs és az energiaszektor eladását. Az Európai Unióhoz való csatlakozást is azzal a kiegészítéssel támogatta, hogy a „magyar érdekeket” figyelembe vevő csatlakozási szerződés megkötésére van szükség.

---

⁸ A polgári Magyarországért. A Fidesz–Magyar Polgári Párt vitairata, 1996

3) A nemzeti szakasz (2003–

A máig tartó periódusban a Fidesz a lehető legátfogóbbá tette identitását: az egykor fiatal liberálisokat képviselő párt immáron *egész Magyarország, az egész magyarság nemzeti pártjaként határozza meg önmagát*. Az egész társadalom érdekének szószólója lett, erőteljes nemzeti-hazafias retorikával kísérve. Aki tehát csatlakozik a Fideszhez, vagy a szavazója lesz, az a párt önmeghatározása alapján azt hiheti, hogy nemcsak egy adott párt szűkebb és tágabb közösségének lesz a tagja, hanem a nemzeti közösségnek is. Ezzel a Fidesz az identitáspolitika eredeti nyugati értelmétől eltávolodott, ahhoz képest egy újat alakított ki: *nem egy-egy kisebb-nagyobb társadalmi csoport, réteg képviselete és politikai közösséggé formálása a cél, hanem az összmagyarságé*, amelybe a határon túli magyarok is beletartoznak. Már a „polgári” szakaszban egy egységes, ütőképest politikai erőt kellett kovácsolni egyes kereszténydemokraták (lásd MKDSZ), csalódott liberálisok, Torgyán-ellenes kiscgazdák és volt MDF-esek egyvelegéből. A Fidesz vezetésének, főleg Orbánnak különleges politikai képességét dicséri, hogy ezt a sokféle erőt sikerült úgy integrálni, hogy a párt országos választáson a 2006-os önkormányzati választások óta nem talált legyőzőre. Ehhez azonban szükség volt az identitás egyre átfogóbbá tételére is. Másképpen fogalmazva: *önmeghatározásával a Fidesz az összes választót igyekszik megszólítani, azok nemzeti érzéseit előhívni és lánggra lobbantani, míg ellenzéki ellenfelei éveken át bennragadtak a kormány szakpolitikai-korrupciós bírálatában*.

A nemzeti identitás Fidesz-féle értelmezését jól megvilágítja Orbán Viktor 2015-ös kongresszusi beszéde: „Kimondtunk tabunak számító dolgokat,

aztán pártprogrammá tettük őket, majd a kormányzással nemzeti ügyekké emelkedtek. Kimondtuk a nemzetegyesítést és a kettős állampolgárságot, 2010-re pártprogrammá tettük, aztán nemzeti ügy lett belőle, és szinte az egész országgyűlés megszavazta. Ki gondolta volna, hogy a rezsit nemcsak emelni lehet, de csökkenteni is? Kimondtuk, pártprogrammá tettük, aztán kormányprogrammá emeltük, és végül nemzeti ügy lett belőle. (...) Ki gondolta volna, hogy a devizahitelektől meg lehet szabadítani az országot, sőt a bankokat el lehet számoltatni? Kimondtuk, pártprogrammá tettük, kormányprogrammá emeltük, s végül nemzeti ügy lett belőle. Ezt az utat járta végig, így lett nemzeti üggyé a rend helyreállítása, a rendőrség megerősítése, családok támogatása, a bankok és a multik részvétele a közterhek viselésében. (...) Itt az alkalom, hogy megköszönjük a magyaroknak, hogy hazánkat olyan országgá tették, ahol ismét létjogot nyertek a nemzeti ügyek. Olyan országgá, ahol ismét lehetséges egy irányba húzni a szekeret.”⁹ Ebből a beszédrészletből is az látható, hogy a kormányzat kezdeményezéseit és tetteit a kormányfő a magyarság *egészének* érdekeit szolgálónak állította be; eszerint sohasem pusztán szakpolitikai intézkedésekről van szó, hanem van egy átfogóbb s magasabb szintű kerete ezeknek, mégpedig „a nemzet”, a Fidesz identitásának központi eleme.

Hogy a Fidesz példátlan sikersorozatának az identitáspolitika az egyik fő oka, arra egy olyan fejlemény is bizonyíték, amely első ránézésre pusztán szervezeti kérdés. A 2003-as pártreform nem csupán a Fidesz belső

---

⁹ Orbán Viktor beszéde a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség XXVI. kongresszusán, 2015. december 13.

<http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-fidesz-magyar-polgari-szovetseg-xxvi-kongresszusan/>

hatásköreit rendezte át – pl. vétójogot adva a Fidesz elnökségének, végső soron az elnöknek az egyéni választókerületi jelöltek kiválasztásában –, hanem tartalmi mondanivalóval is bírt: társadalmi tagozatok sorát hozta létre, és bátorította a polgári körök tagjait, hogy lépjenek be a Fideszbe. A párt társadalmi beágyazottsága a következő években többek között ennek a pártreformnak köszönhetően erősödött meg igazán, hiszen a Fidesz különböző tagozatain keresztül (pl. kulturális, munkástagozat) különböző rétegeket tudott rájuk szabott üzenetekkel megszólítani. Arra azonban a párt nagyon vigyázott, hogy identitásának a magja („nemzeti érdek”) ekkor se vesszen el.

A 2015-ös menekültválság idején azért is tudta visszaszerezni a Fidesz az akkoriban lecsökkent népszerűségét, mert *Orbán Viktor kormányfő képes volt a (muszlim) bevándorlási hullámot a magyar nemzeti kérdéssel, vagyis a Fidesz identitásának központi elemével összekapcsolni.* Többször megfogalmazta, hogy egy merőben idegen kultúrájú, a kereszténységhez nem tartozó, nagyszámú népesség bejövetele súlyosan fenyegetné a magyarságot, mert megbontaná az ország etnikai összetételét. „Tehát egyfajta etnikai homogenitás, egy civilizáción belül vagyunk. Szerintem ennek a megőrzése kulcskérdés. Természetesen, mint Szent Istvántól tudjuk, mindenkit fogadunk, ez helyes dolog, de az ország alapvető etnikai karakterének a megváltoztatását nem szabad kockáztatni, mert az szerintem az országot nem fölértékeli, hanem leértékelné és káoszba taszítaná. Ezért a kormánynak határozott irányvonala van. Ez nemcsak a migrációra vonatkozik, hanem általában egy megközelítés arról, hogyan gondolkodjunk Magyarország népességéről. Fontosnak tartjuk a kulturális egyszínűséget is, ami persze úgy értendő megint, hogy egy sávon belüli sokszínűségről beszélünk, de az nem

teszi lehetővé, hogy kulturális értelemben egymással vegyülni nem képes civilizációk létezzenek egymás mellett. Ez a párhuzamos társadalomnak a problémája, ennek nem kívánjuk kitenni Magyarországot. Meggyőződésem, hogyha az etnikai homogenitást fönntartjuk, a kulturális sokszínűséget egy bizonyos sávon belül egyneműségben, egy kulturális egyneműségben tudjuk tartani, akkor az Magyarországot föl fogja értékelni, mint helyet. Egy olyan hely lesz Magyarország, vagy olyan mutatókat fog majd kifele jelezni, amely nagyon sok, nálunk fejlettebb országból napról-napra eltűnik.”¹⁰ *A Fidesz a (muszlim) bevándorlást tehát az etnikai homogenitásra mint nemzeti értékre s érdekre hivatkozva ellenezte, és ez tovább hitelesítette a párt „nemzeti” identitását, amit jól mutat, hogy a 2018-as országgyűlési választáson alapvetően a bevándorlásellenességgel mint „nemzeti” identitásának új alkotóelemével aratott győzelmet.*¹¹

Ahogy azonban a Fukuyama-dolgozat vitájánál láttuk, az identitáspolitika a másoktól való éles elhatárolódást is jelentheti. Ehhez természetesen szükséges egy olyan szempont, amelynek alapján megtörténik a másoktól, más csoportoktól való elhatárolódás. Magyarországon ez a szempont,

---

¹⁰ Orbán Viktor beszéde a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági évnnyitó rendezvényén, 2017. február 28.

<http://www.miniszerelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-magyar-kereskedelmi-es-iparkamara-gazdasagi-evnyito-rendezvenyen/>

¹¹ Több alkalommal is egyértelművé tette a mostani kormányoldal, hogy neki a jelentős számú muszlim bevándorlóval van igazán gondja. Lásd Semjén Zsolt miniszerelnök-helyettes (KDNP) egyik 2017-es beszédét, amikor is kijelentette: „ahol muzulmánok vannak, ott előbb-utóbb a sariát be kell vezetni”. „Ott nincs lelkiismereti szabadság” – fűzte hozzá, megjegyezve, az iszlám egy nagy világvallás és kultúra, de nem féltetlenül Európában van a helye.

<https://www.magyaridok.hu/belfold/semjen-zsolt-migracio-kovetkezmenyeit-nem-lehet-jovatenni-2248963/>

paradox módon, az elvileg a közösség egészét átfogó nemzet lett. Ennek megfelelően a Fidesz az ellenfeleit mind a 2002–2010 közötti ellenzéki időszakában, mind pedig a 2010 utáni kormányzati időszakában leginkább „nemzeti” alapon kritizálta, mondván, hogy a többi párt nem képviseli megfelelően a „nemzeti érdeket”, sőt egyáltalán nem a „nemzeti érdeket” képviseli. Ez a fajta kritika a polgári időszakban is megvolt, ám a „nemzeti” időszakban, különösen a 2010-es kormányra kerülést követően radikalizálódott, sokszor élessé, kifejezetten támadóvá vált. Az ellenzéki politikusok mind az Országgyűlésben, mind azon túl számos alkalommal megkapták a „hazaáruló”, nemzetáruló” jelzőt. A Fidesz e kommunikációs támadásait – és ez jelentős különbség az első Orbán-kormányhoz képest – immár egy, a Fideszhez lojális, nagyra nőtt médiabirodalom nemcsak hogy közvetítette, de részt is vett benne, rendre „nemzetietlen” magatartással vádolva az ellenzéki pártokat. Mindez eddig hatásosnak bizonyult: az ellenfelek külföld, többnyire „Brüsszel” belső, hazai támogatóiként, „nemzetellenesként”, a „nemzet ellenségeiként” való prezentálása segített megakadályozni az ellenzéki pártok népszerűségének szignifikáns emelkedését.

Miközben tehát a Fidesz identitását átfogóvá tette, szinte a végletekig fokozta és fokozza a nemzettel magát azonosító nagycsoporthoz nem tartozó mások támadását. Vagyis a magyar politikában is megfigyelhető az a jelenség, amelyet Fukuyama bírált: egy nagycsoport a rajta kívülállók támadásával fokozza a politika polarizációját, a közélet hangulata pedig alapvetően rossz, ingerlékeny és gyakran személyeskedő lesz. Magyarországon azonban aszimmetrikus helyzet jött létre: a kormányoldalnak nemcsak kétharmada, de a hagyományos médiarendszeren (tv, rádió, nyomtatott sajtó) belül jelentős

fölénye is van, emellett nem habozik több milliárd forintnyi állami pénzt használni kommunikációs üzenetei – így az ellenzéket „nemzeti” alapon megbélyegző közléseinek – célba juttatásához. Ehhez képest az ellenzéki pártok jóval kevesebb médiafelülettel, anyagi forrással bírnak (habár az internetes hírportálok között inkább a kormánykritikus erőknél van többségük), őket azonban az is sújtja, hogy a Fidesz „nemzeti” identitáspolitikájára a 2019-es EP-választásig még nem találtak kellően versenyképes ellenajánlatot.

V.) Szűkebb identitáspolitikai – a nagy siker elmarad

A Fidesz példája azt bizonyítja: az osztársadalomhoz szóló identitáspolitikai sikeressé tud tenni egy pártot. Ezt alátámasztják a külföldi tapasztalatok is: a nagyobb pártok akkor voltak képesek a választási győzelmekhez vezető választói támogatottság megszerzésére, amikor önmeghatározásukkal sokféle választót tudtak megszólítani. Az identitás beszűkülése vagy sérülése viszont a támogatottság csökkenéséhez vezet. Németország párttörténete egyértelműen bizonyítja ezt.

A CDU önmeghatározásában a kereszténydemokrata, a liberális és szociális elemet egyaránt hangsúlyozta, így elejét vette annak, hogy eleve elriassza a nem vagy kevésbé vallásos választókat, illetve a nem vallásos, de szabadelvű érzelmű polgárokat. Első többciklusú kormányzásának végén, az 1960-as évek elején már német jóléti sikerről lehetett beszélni, vagyis a szociális érzékenységet is hitelesen tudta képviselni. A párt fénykorában a választásokon olykor a listás szavatok mintegy 40 %-át is képes volt

megszerezni. Helmut Kohl kancellár súlyos, 1998-as választási veresége óta azonban a CDU egyre komolyabb identitásproblémákkal küszködik. A párton belül és annak szellemi holdudvarában folyamatos a kritika, hogy a CDU az ideológiai spektrum baloldalára tolódott Angela Merkel vezetése alatt (lásd például a minimálbér szociáldemokrata követelésének elfogadását), miközben elhanyagolták a párt liberális karakterét. Ez mutatja, hogy a CDU már nem tudja eléggé egyértelműen prezentálni, hogy micsoda, ami – negatívan – a választási eredményekre is kihat, hiszen a szavazó is kevésbé van tisztában azzal, mi és mit is akar ez a politikai erő.

Identitásprobléma lépett fel az SPD-nél is: az 1959-es Bad Godesberg-i programmal sikeresen kinyitották az ideológiai spektrumot a hagyományos munkásosztálytól a gyarapodó középosztály felé, vagyis a párt identitása átfogóbbá vált, miközben a szociális érzékenység megmaradt. Helmut Schmidt kancellár kormányzása ugyanakkor már jelezte a jóléti állam és a gazdasági korlátok közötti feszültséget, de az igazi identitástörés Gerhard Schröder „harmadikutas” kancellársága (1998–2005) idején következett be. Az SPD vezette kormány komoly megszorításokat vezetett be a szociális támogatási rendszerben, és ezzel a párt szociálisan érzékeny, megértő képe olyan sebet kapott, amely máig negatívan hat ki a párt – nem mellesleg mind alacsonyabb – támogatottságára.

Kisebb a támogatottsága azon pártoknak, amelyek eleve egy-egy szűkebb identitást választottak maguknak. A német zöld és más európai zöld pártok választói támogatottsága elegendő volt a parlamentbe való bejutáshoz, de a néppárti jellegtől mindaddig messze kerültek, amíg a zöld önkép dominált, minthogy így elsősorban a környezetvédelmet fontosnak tartó szavazók

támogatását keresték. Amióta a német zöldek (Die Grünen/Bündnis 90') önmeghatározásába más elemek is bekerültek (globalizációkritika, európai egység), felfelé ível a támogatottságuk. A klímaváltozás előtérbe kerülése természetesen sokat segített a német zöldpártnak a 2019-es európai parlamenti választásokon, ám ma sem csak a klímakérdésre koncentrálnak.

A szélsőjobboldalinak/jobboldali radikálisnak nevezett pártok gyakorta az elit által eltaszított, félvállról vett, vesztes tömegek szószólóinak állítják be magukat. Ez igaz a német AfD-re is. A „vesztes” alatt itt nemcsak az anyagilag vesztes, nehéz helyzetben lévő választókat kell érteni, hanem azokat is, akik például a német nemzet karakterének elvesztésétől félnek (pl. a 2015-ös bevándorlási hullám miatt). Az ilyen-olyan okból magukat veszélyben érzők azonban nem adják ki a választóközönség többségét, az „elégedetlenek pártja” önmeghatározással az AfD a választók szűkebb keresztmetszetét tudja csak elérni. Identitásának átfogóbbá tétele nélkül az AfD aligha juthat kormányra, a párton belüli folyamatos ellentétek viszont gátolják a mostaninál versenyképesebb identitáspolitika kialakítását.

Ezek után térjünk vissza Magyarországra, és nézzük meg, hogy a Fidesz ellenfelei miért bizonyultak kevésbé sikeresnek az identitáspolitikában. A választ erre a német példából adódó tanulság adja meg: *amennyiben egy párt identitása jobban hasonlít a mozgalmi identitáspolitikára (egy-egy társadalmi réteg, meghatározott ideológia felvállalása), mint a hatalmi (pl. „nemzeti”) identitáspolitikára, akkor a választók csak egy szűkebb rétegét tudja meggyőzni.* Az SZDSZ-re például az 1990-es évek második felében egyre inkább a nagyvárosi, liberális értelmiségiek pártjaként (vagyis egy szűk réteg képviselőjeként) tekintettek, ami ellen a párt mind kevésbé volt képes

védekezni, és ezért – de persze más okokból is – a választói támogatottsága egyre jobban elapadt.

Amikor a mostani ellenzéki pártok identitása átfogóbb volt, akkor érték el a legnagyobb választói támogatottságot. A parlamenti mandátumok többségét 1994-ben egyedül megszerezni képes MSZP nem pusztán a nehéz helyzetűek, a „bérből és fizetésből élők” vagy a nyugdíjasok pártja volt, de Békesi László és követői révén volt a pártnak egyfajta liberális profilja is. Szervezetileg is meglátszott a sokszínűség: akkoriban a párt különböző platformjai (szociáldemokrata, baloldali platformok) virágoztak, időnként még a nyilvánosság elé is kiléptek. Ezután a német SPD-hez hasonló változás következett be: ahogy kormányon a párt támogatta a szavazóit is érintő megszorító intézkedéseket, és az állami szerepvállalás csökkentését üdvösnék tartó liberális felfogásnak megfelelően jelentős privatizálásba fogott, megindult a nagy szavazótábor fokozatos lemorzsolódása. A 2002-es jóléti száznapos program utáni években kisebb-nagyobb megszorítások követték egymást, és megrendült a párt identitása, vele együtt a támogatottsága is.

Az MSZP identitásának fölépítése során óvatosan nyúlt a nemzeti kérdéshez, folyamatosan óvott ennek kapcsán a nacionalizmustól. Feltűnést keltő, *Merjünk baloldaliak lenni!* című, 2004-es iratában Gyurcsány Ferenc MSZP-választmányi tag, ifjúsági- és sportminiszter tett kísérletet a magyar baloldal kohezívabbá tételére: „A szemet szemért politika tönkreteszi az országot. Az előttünk álló feladatok többsége nem oldható meg négy évre szóló, félországnyi többséggel.” Néhány mondattal később azonban már határozott fellépést javasol a jobboldali ellenféllel szemben: „Egy erős, szervezett, világos demokratikus elveket valló, egységesebb baloldal együtt tud élni az

elődjei által kinevezettekkel. Jól kormányozva el tudja érni a politikai magatartás uralkodó szabályainak megváltoztatását, a szükséges kompromisszumokat. Legrosszabb esetben pedig annyi alkalommal mér választási vereséget jobboldali riválisára, amíg annak politikai kultúrája be nem fogadja az ország által kívánt változásokat.”¹²

A 2004-es „kettős állampolgárságról” szóló népszavazáson – ekkor már Gyurcsány kormányfő volt – az MSZP a jobboldal szemében eljátszotta hitelét, mint a nemzetért kiállni képes, azt képviselő párt. Gyurcsány Ferenc továbbra is és az általa vezette DK is következetesen ellenzi a határon túli magyaroknak megadott szavazati jogot. Ezzel – amellet, hogy újra meg újra kiváltja a jobboldal súlyos kritikáját – eleve akadályt állít fel a DK és a magukat jobboldalinak, nemzeti érzelműnek valló szavazók közé. A párt kezdettől fogva modern baloldaliként és európaiként határozta meg magát, majd a 2019-es európai választási kampányban identitását minden korábbihoz képest egyértelműbben „európaivá” tette azzal, hogy fő üzenete az Európai Egyesült Államok lett. Ez az egyértelműsítés fontos szerepet játszott abban, hogy a DK szerezte meg a legtöbb mandátumot az ellenzéki térfélen, mert érthetőbb, világosabb, megragadhatóbb lett, hogy mi is az a DK, és mit akar. De párt még mindig nem lépett ki a mozgalmi identitáspolitikából, azaz a DK alapvetően az európai gondolkodású választókat szólítja meg. Míg a Fidesz nagycsoportképző kommunikációjával arra törekszik, hogy minden magyart megszólítson, a DK-s nagycsoportba már kevésbé férnek bele azok, akik valamiért nem lelkesednek az Unióért,

---

¹² Gyurcsány Ferenc: Merjünk baloldaliak lenni! 2004. január 12.
<https://epa.oszk.hu/01300/01326/00049/03kossuthklub.htm>

kivált, ha az EU hatáskörének a tagállamok rovására történő hatáskörmövelését ellenzik. Az „Európai Egyesült Államok” nem tűnik olyan erős identitásképző elemnek, mint a Fidesz „nemzete”.

A Momentum – különösen az első pár évében – a dühös, a közállapotokkal nagyon elégedetlen fiatalokat szólította meg. Nemzedéki politizálása eleve kijelölte a helyét a mozgalmi identitáspolitikát folytató pártok között, hiszen egy társadalmilag meghatározott réteg – a fiatalok – szószólójává vált. Részletes választási programjai azonban jelzik: a párt az ország számos kérdésével hajlandó foglalkozni, és nyitni kíván a többi generáció felé is. A párt identitása azonban annak ellenére nem elég kiforrott, hogy csatlakozott a liberális ALDE (később Renew Europe) európai pártszövetséghez. Nyíltan nem vallják magukat liberálisnak, sőt a bal- és jobboldali felosztástól is idegenkednek. Az EP-választáson elért 9 %-os eredményük azonban reményre jogosítja fel őket, különösen akkor, ha identitásukat egyértelműbbé teszik.

A mozgalmi identitáspolitikát folytató pártok versenyhátránya abból fakad, hogy nem keletkezik olyan érzet, hogy a nemzet egészéhez/mindenkihez szólnak. Az Orbán-ellenesség ezt a hiátust nem pótolja, legfeljebb talán akkor, ha általánossá válik a kormányváltó hangulat. A mai magyar ellenzék széttöredezettsége és a hatalmi identitáspolitika hiánya vagy gyöngesége ugyanakkor jelentősen megnehezíti, hogy egy párt az ellenzéki mezőnyből dominánssá váljon, és egyedül vagy egy kisebb partnerpárttal együtt képes legyen a Fidesz leváltására.

A jelenlegi magyar ellenzék identitáspolitikájának hatékonyabbá és ütőképesebbé válását természetesen az is akadályozza, hogy még mindig több párt küzd – olykor egymás ellen – az ellenzéki térfélen (DK, MSZP, Momentum, Jobbik, LMP, Liberálisok, Mi Hazánk). Ráadásul az önkormányzati választások előtt sem látszik feltűnni az ellenzéken belül olyan domináns párt, amelyik egymagában háttérbe tudná szorítani a többieket, ahogy a Fidesz tudta tenni 1994–98 között, részben egy jól kigondolt identitáspolitikával. Az önkormányzati választások előtti ellenzéki összefogás, mely most már sok városban a Jobbiktól a Momentumig terjedt, még nem termelt ki magából egy „összellenzéki” identitást.

Az ellenzéki térfélen még nincs jelen egy hatásos, ütőképés, átgondolt identitáspolitiká, és ez az egyik döntő oka az ellenzék versenyhátrányának az identitáspolitikát már 1995 (!) óta hatékonyan használó Fidesszel szemben.

VI) A hatalmi identitáspolitikai hátrányai

Hatalomtechnikailag megérte a Fidesznek az identitáspolitikai fejlődés, az, hogy eltávolodott az identitáspolitikai eredeti értelmétől, és azt messzemenőkéig kitágította. Annyiban viszont megmaradt az eredeténél, hogy a Fidesz rendre kijelöli, kik tartoznak az „össznemzeti” nagycsoportba, és kik nem. Mivel a Fidesz 2010 óta összesen három országgyűlési választást is kétharmados parlamenti többséggel nyert meg, joggal feltételezhető, hogy

ezekhez a győzelmekhez identitáspolitikája is hozzásegítette,¹³ sőt – ez dolgozatom egyik fő állítása – meghatározó szerepe volt bennük.

Ennek a „nemzeti” identitáspolitikának azonban negatív következményei is vannak: a „nemzet” megosztóvá vált, ahelyett hogy a különböző pártállásúakat összefogná. A „hazaáruló”, „nemzetietlen” és az ehhez hasonló jelzők ellenzékre való ráragasztása ahhoz vezet, hogy egyre kevesebb a kapcsolódás, egyre kisebb az együttműködési készség a kormányoldal és ellenzéke között. Az Országgyűlés 2018. december 12-i botrányos ülése – amikor is az ellenzéki képviselők elállták az elnöki pulpitushoz vezető utat, és órákon át sípokkal zavarták az ülés rendjét – nem pusztán az obstrukció megnyilvánulása volt, hanem egy folyamat következménye. Éspedig részben a Fidesz nyelvi politizálásnak, a „nemzeti” jelző kisajátításának, amivel verbálisan eltávolította a legtöbb ellenzéki politikai erőt és politikust a nemzeti közösségből. Így nem csoda, hogy még a korábbiakhoz képest is kevesebb késztetést érez az ellenzék a Fidesszel való együttműködésre. Ennek természetesen nemcsak a fideszes identitáspolitikája az oka, hanem az is, hogy a magyarországi ellenzék nagy része – a Mi Hazánk kivételével – már évek óta nem fogadja el az Orbán-rezsim közjogi rendszerét sem, csak kényszeredetten veti magát alá szabályainak. A dolgozatnak nem témája ezen ellenkezés okainak feltárása (az ellenzék egyébként annak idején megindokolta), de az megemlíthető, hogy maga az Alaptörvény Preambuluma is tükrözi a „nemzeti” identitáspolitikát: „Büszkék vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő

---

¹³ Természetesen a Fidesz nem csak az identitáspolitikában verte meg az ellenfeleit, győzelmeihez sok minden más (kapcsolati tőke, pénz, jó kommunikáló politikusok, szervezettség stb.) is kellett.

őseinkre. Büszkék vagyunk a magyar emberek nagyszerű szellemi alkotásaira. Büszkék vagyunk arra, hogy népünk évszázadokon át harcokban védte Európát, s tehetségével, szorgalmával gyarapította közös értékeit.”

Minthogy a Fideszt 2019. májusi EP-választásokig igazolták a sorozatos győzelmek, nem érzett késztetést arra, hogy a politikájának alapját képező „nemzeti” identitáspolitikáján lényegesen változtasson. A belső erjedések, viták vagy külső körülmények (pl. újabb nemzetközi gazdasági válság, külföldi nyomásgyakorlás) miatt azonban csökkenhet a pártszövetség népszerűsége. Az ilyen helyzetekben pedig már jól jönne az ellenzék együttműködése, az, hogy a meghozandó, ám – pl. a gazdasági nehézségek miatt – népszerűtlen döntésekhez az ellenzéki pártok is adják a nevüket.

Van történeti tudásunk arról, mi történhet, ha végletekig kiéleződik az ellenzék és a kormánypárt(ok) közötti viszony: az 1905–1906-os válság után a kulcsfontosságú véderőtörvényben – mint később kiderült, a háborús felkészülésben – hosszú évek alatt nem tudott megállapodásra jutni a kormánypárt és ellenzéke, és mire sikerült végül hatalmi erővel eldönteni a kérdést, nem sokkal utána jött a Magyarország számára súlyos vereséggel járó I. világháború. Természetesen nem állítható, hogy a világháborús vereség és az akkori magyar politikai válság között egyenes ok-okozati összefüggés lenne, de a harcra való hatékony felkészülést nem segítette. Ez már csak azért is állítható, mert *az akkori, érzelmileg felfokozódott légkör gátolta a körülmények és lehetőségek higgadt, tárgyyszerű mérlegelését.* Ez egy olyan tanulság, amelyet a ma politikusának is érdemes lenne észben tartania.

A Fidesz hatalmi identitáspolitikája tehát, paradox módon, a saját hatalmára nézve is hordoz kockázatot. Ellenfeleinek a folyamatos címkézése, támadása egyfelől ugyan jól elkülöníti a fideszes politikai világot az ellenfelekétől (a fideszes „nagy csoport” tagjai tudhatják, kik ők és kik a hozzájuk nem tartozók), másfelől viszont így nagyon elidegeníti magától a többi pártot, melyeket ezzel fokozatosan egymás felé terel. A 2018. decemberi – 2019. januári tüntetéssorozat emberileg-politikailag közelebb hozta a különféle pártállású ellenzéki politikusok egy részét, a 2019-es önkormányzati választások előtti készülődés pedig jól mutatta, hogy az ellenzéki pártok egymáshoz közeledése – ha számos helyen konfliktusokkal is kísérve – folytatódott. A 2019. október 13-i önkormányzati választások eredménye – amelynek során a Fidesz Budapesten és több nagyvárosban is vereséget szenvedett – pedig kifejezetten arra ösztönzi a különböző ideológiájú, szemléletű ellenzéki pártokat, hogy folytassák az összefogás politikáját. Az új típusú együttműködés a 2019-es helyhatósági választásokon lényegesen javította az ellenzék pozícióit, és ez újabb ösztönző lehet számukra, hogy a következő országgyűlési választásokon még koncentráltabban, erőiket egyesítve induljanak a Fidesz ellen. A Fidesz–KDNP a pártpolitikai mezőben egyedül van már hosszú évek óta (a Mi Hazánk sem tekinthető érdemi szövetségesnek), ami addig nem volt baj, amíg az ellenfelei egymással is hadakoztak a különböző választásokon. A helyzet azonban – mint azt a 2019-es önkormányzati választások megmutatták – változóban van, még ha nem is lehet tudni, hogy az ellenzéki összefogás mennyire lesz tartós.

Egy bármilyen okból előálló jelentős népszerűségcsökkenés egy tovább erősödő ellenzéki együttműködés esetén komoly nehézségeket okozhat a Fidesznek egy következő parlamenti választáson, többek között azért, mert a

Fidesz identitáspolitikája mereven elzárja az utat az ellenzéki pártok irányába, miközben mindinkább egymás felé tereli őket.

VII) Következtetések

A mozgalmi identitáspolitikát folytató magyar ellenzéki – azon belül baloldali-liberális – pártok számára fontos lehet Fukuyamának azon észrevétele, hogy a baloldal a különböző társadalmi kisebbségek (pl. bevándorlók, melegek, a környezetért aggódók, feministák) ügyeinek felkarolásával magára hagyta a munkásréteget. Ennek hátulütője akkor ütök ki élesebben, amikor a gazdaság lejtmenete vagy válsága miatt az általános életszínvonal is csökken, pl. azért, mert a kormányok – köztük a szociáldemokrata kormányok is – megszorító intézkedéseket léptetnek életbe. Az 1980-as/90-es évek neoliberais felfogása, aztán a baloldali ”harmadik út” a kormányzati feladatok magánszektorba való kiszervezésére, valamint privatizációra is készítette az egyes baloldali kormányokat, ami szintén nem tett jót a „gondoskodó, szociális igazságos baloldal” önképének. Ez mind Nyugat-Európában, mind nálunk megfigyelhetők volt. A szociáldemokrata identitás Európa-szerte ezzel megtört, és a 2000-es évtized második fele óta sokat csökkent a szocialista-szociáldemokrata pártok választói támogatottsága. Levonható azon általános tanulság, hogy *nagyon kockázatos, ha egy párt feladja identitásnak lényeges elemeit*, különösen akkor, ha az új identitás nem tud olyan kompakt, vonzó, hiteles lenni, mint az addigi volt.

Fukuyama már 1992-ben is figyelmeztetett *A történelem vége* c. könyvében, hogy a demokrácia társadalmainak összetartására nézve is káros, hogy ha a

társadalmak törésvonalai nemzeti-nemzetiségi vagy vallási alapúak, mert ez könnyen áthidalhatatlan megosztottságot generál. Ebből logikusan következik a Fukuyama *Foreign Affairs*ben publikált tanulmányának egyik fő gondolata: amennyiben az identitáspolitikát folytató mozgalmak másokhoz, pl. a domináns csoporthoz képest fogalmazzák meg magukat, az az ellentétek elmélyüléséhez és elmérgesedéséhez járul hozzá. Az írását követő vitában a felek kissé elbeszéltek egymás mellett, mert a kritikák Fukuyamának azt rótták fel, hogy nem veszi eléggé figyelembe a társadalmi mozgalmak progresszív voltát, azt, hogy számos egyén életének jobbá tételéhez járultak hozzá. Fukuyama ezt nem tagadta, de felhívta a figyelmet ezen identitáspolitika veszélyeire.

Ezek a veszélyek pedig valóságok. Az identitáspolitika lehet hasznos a kisebbségi, magukat kirekesztettnek, elnyomottnak érző csoportok tagjai vagy az őket képviselő politikai erők számára, de ha ezek élesen konfrontálódnak más csoportokkal vagy az őket képviselőkkel, akkor az az ellentétek súlyos kiéleződéséhez vezet. Trump vagy a Fidesz példája is bizonyítja, hogy amennyiben az identitáspolitika az önkép megteremtésén túl a csoportba nem tartozók folyamatos támadásával jár, az élezi a politikai feszültséget, hiszen a megtámadott ellenfelek igyekeznek védekezni, visszatámadni. Magyarországon az erőviszonyok aszimmetriáját a Fidesz parlamenti kétharmados többségén, az általa irányított államhatalom kiterjesztett hatókörén túl (lásd a helyi önkormányzatok hatalmának csökkentését a központi hatalom javára) az is fokozza, hogy a hagyományos médiateret uralja a Fidesz, és az ebből fakadó hatalmat gyakorta az ellenfelek „nemzeti alapon” való megtámadására használják.

„Nem valószínű viszont demokrácia létrejötte abban az országban, amelyben a lakosságot alkotó különböző népcsoportok nemzeti érzése olyan magas fokú, hogy nem tekintik magukat egy közös nemzet tagjainak, vagy nem ismerik el egymás jogait” – írta Fukuyama a már említett könyvében.¹⁴ Amennyiben a nemzeti identitáspolitika egy országon belül élő más nemzetektől, nemzetiségekről való éles elhatárolódáson alapul, az egy többnemzetiségű országban különösen veszélyes – erre a 2014–15-ös kelet-ukrajnai fegyveres harcok nagy hangsúllyal figyelmeztetnek. Vagy az is, hogy a szocialista Jugoszláviában 1990-ben a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége állampárt nemzeti-nemzetiségi ellentétek miatt bomlott fel, az egyes tagköztársaságokban pedig a nemzeti-hazafias célokat és jelszavakat hangoztató, harcias pártok erősödtek meg. Mindegyik tagköztársaságban a kormányokat adó pártok a saját népeik képviselőjét helyezték középpontba, és rendre támadták hol az ellenségesnek tekintett tagköztársasági vezetőséget, hol a központi hatalmat (összjugoszláv identitás ekkor már egyre kevésbé létezett). A háború a következő évben, 1991-ben kitört, ezt pedig az 1995-ig tartó nyugat-balkáni háborúk követték.

Hozzá kell azonban tenni, hogy a nemzeti identitás felvállalása önmagában nem veszélyes, ha nem irányul más népek, népcsoportok ellen. Az adott politikai rendszer súlyos hibái, csődje (pl. a gazdasági válság kezelésére való képtelenség, konfliktuskezelési mechanizmusok rossz hatásfokú működése vagy hiánya, rossz alkotmányjogi szerkezet) is kell ahhoz, hogy a nemzeti alapú identitáspolitikák fegyveres erőszakhoz vezessenek.

---

¹⁴ Francis Fukuyama: A történelem vége és az utolsó ember. Európa Könyvkiadó, 366.o.

Ha ennyi gond van az identitáspolitikával, akkor nem visszaszorítása, leépítése lenne a megoldás? Amy Chua meggyőzően érvel amellett, hogy az ember alapvető igénye a csoporthoz való tartozás, egy összetartó, sikeres csoportnak pedig van önálló identitása. Épp ezért úgy vélem, hogy a csoport- és a szervezeti identitás a politikának integráns része. Fukuyama vitapartnereinek abban igazat lehet adni, hogy a polgárjogi mozgalmaknak pozitív szerepük is volt, és ha ezt továbbgondoljuk, azt kell hogy mondjuk: az állampolgári szervezetekben, közösségekben való részvétel a politikában való részvételt erősíti. Magyarországon nagyon is szükség volna arra, hogy az állampolgár ne csak elszenvedője legyen az országos vagy a helyi vezetők által meghozott döntéseknek, hanem azokat – pl. szervezeteken, csoportokon keresztül – alakítani kívánja s tudja.

A gondok az identitáspolitikával akkor keletkeznek, amikor azt egy adott országon belül a megosztottság gerjesztésére használják. Épp ezért Fukuyama azon javaslata, hogy valamiféle összamerikai identitás lehetne a megoldás az identitáspolitika által előidézett megosztottságra, kiterjeszthető általában véve más országokra is. A kérdés persze az, miben áll országonként ez az összidentitás, mely a különböző kulturális-társadalmi helyzetű s háttérű, a politikáról különféleképp gondolkodó embereket össze tudja kötni? A kérdésre még nehezebb választ adni akkor, hogy ha az adott országot vallási és nemzetiségi ellentétek is feszítik. Az összidentitást országonként kell megtalálni, kialakítani, de az nem kétséges, hogy egy ország lakosságát összekötő szimbólumok, közös élmények, közös történelmi gondolkodás, közös kulturális értékek kialakításához olyan politikai rendszerre van szükség, amely fejlett konfliktuskezelési mechanizmussal rendelkezik, és biztosítja a párbeszéd sokféle lehetőségét az ország polgárai, a társadalmilag

releváns, önálló identitással is rendelkező csoportjai között, valamint azt is, hogy ki-ki megélhesse a maga egyéni és csoportidentitását.